

ДИСКУСИЈА

О МЕСТУ ИСТОРИЈЕ И РИМСКОГ ПРАВА У НОВОМ НАСТАВНОМ ПРОГРАМУ*)

Најпре неколико уопштених опаски.

1. Ово није први пут да себи постављамо питање шта и на који начин променити у нашем наставном програму. До сада смо имали неколико реформи. Најспектакуларнија је била она из 1961. године, она која је увела ступњевиту наставу. И истовремено највећи промашај. Нисам за то да не треба данас саслушати поборнике таквог типа реформи, али свакако да из овог искуства морамо извући неке поуке. Још је Шекспир рекао да је човек који не познаје прошлост осуђен да је поново проживи. Зато сам против „великих скокова“, крупних потеза који се свде на формалне и термилошке промене. Против сам реформе у једном даху, нама је потребан процес реформисања, реформисања наставних програма, нашег односа према настави и студентима. На високу планину се не пење крупним скоковима, већ ситним и упорним корацима. А најважнији део тог процеса, и најтежи, јесте управо реформисање нас самих. Ми често говоримо о томе да ли треба укинути вежбе, да ли су предавања, оваква каква су, добра. Не постоје нека апстрактна предавања, она су онолико добра колико је добар предавач, а слично је и са вежбама. Нема сумње да је важно какав ће бити наставни програм, шта ће се студентима предавати и које ће испите полагати. Али је исто толико важно, ако не и важније, ко ће предавати, на који начин, из којих уџбеника ће се студенти припремати. Јер и најбољи, апстрактно узев, предмет пружиће мало или нимало ако је уџбеник ненаучан и непедагошки написан и ако предавач убије сваку љубав и интересовање својих слушалаца према предаваној материји.

2. Постоји следећа противуречност. Сума људског знања стално се увећава, сваки уџбеник постаје све обимнији. Ми сада предајемо предмете од којих су многи имали двоструко мање страница у време када смо их као студенти полагали. Једино су мањи по обиму уџбеници из историских предмета. Поред тога јавља се потреба и за новим дисциплинама. Где ће, ако не овде, на Правном факултету, студенти или последипломци учити: како се праве нормативни акти, основе стамбеног права, водно право, историју економских доктрина, поморско саобраћајно право, право народне одбране.

Међутим, број страница и број предмета не може се повећавати у недоглед. Енглески лекар и педагог Пикеринг написао је: „Два су принципа педагогије: а) немојте предавати сувише предмета и б) оно што предајете, обрађујте темељно“ (1). Нама је једно време средња школа слала ђаке који су о свему имали појма, а ништа нису занста знали. Имам утисак да се сада ситуација нешто побољшала.

Како ускладити ову противуречност, како све ове потребе сместити на Прокрустову постељу педагошки оптималног и дозвољеног оптерећења?

Чини се да је једини излаз у увођењу већег броја опционих предмета. Тако се у свету и ради. Овакав систем, наравно, може имати и негодних страна, постоји бојазан да ће се студенти опредељивати за лаке предмете, а избегавати теже, да нећемо имати потребне наставнике и слично. Међутим има начина да се већи део ових невоља избегне. Могу се предмети груписати тако да студенти треба да изаберу један између приближно истих предмета по тежини. Или се могу рангирати тако да сваки предмет не доноси исти број поена, као што је нпр, случај на Њујоршком и неким другим правним факултетима у Америци, где студенти само мањи део предмета морају учити, а остале бирају тако да накупе одређени број поена (кредита), с тим што неки дају један, други два или три кредита (2).

Али нека чак и остану ови недостаци. Нека се за одређени предмет определи три или пет студената. Зар није од непроцењиве користи и за науку и за праксу да постоји предмет, да живи, да постоји учбеник који судија, адвокат или правник из праксе може консултовати, да постоји дисциплина на последипломским студијама која се може одабрати, због које ће се можда неко и определити за наставак студија?

3. Иако о потреби реформисања говоримо већ шест година (од 1968), иако су неки људи у одговарајућим комисијама на томе предано радили, ипак се стиче утисак да ће онај основни посао, у којем треба сви да учествујемо бити некако на брзину обављен. Нама није потребна реформа у којој ће сваки заузети бусију иза свог предмета, не препуштајући ни столу територије, тако да ће резултат бити последица односа снага (снаге за катедром, снаге у науци, а још више у невидљивом преплитању веза и утицаја који се стичу безименим уговорима типа *facio ut facias*, (и то уз црну кафу). У таквој реформи страдаће они најслабији. Ми морамо да направимо не један или два потеза, већ програм, једну реформу с погледом на будућност. Иначе имамо доста решења која већ прекосутра не ваљају. Иако је тачно да смо друштво са можда највећом динамиком у Европи, ипак није све у томе. Пре петнаестак година у Београду су за релативно кратко време на раскрсницама измењена три типа семафора. Да ли је то само због пораста саобраћаја или због неукости оних који су о семафорима одлучивали? Ми правимо у новим насељима улице за данас које ће већ сутра бити преуске (Карабурма).

У тим променама „с оком загледаним у будућност“ ми не можемо избећи и неке спутаности, па и кадровску спутаност. Али не треба ни до-

(1) Пикеринг, Изазов образовања, Београд, 1971, стр. 92.

(2) В. Станојевић, Правне студије у САД, Анали Правног факултета у Бгд., 1969, бр. 5—6, стр. 674—677.

носити одлуке само *ad personam*. А ми то чинимо. Када је умро професор Душан Јефтић, практично смо укинули један за правника веома важан предмет — Судску медицину и психијатрију, после смрти професора Алберта Вајса укинута је Историја цивилизације која може нашим студентима да да управо ону ширину погледа која им најчешће недостаје. Такође смо готово укинули један предмет Статистике зато што су се студенти жалили да је наставник строг. А има и обрнутих примера. Зато што су неке катедре „јаке“ уводе се нови предмети и проширују постојећи. Тако на нашем факултету има пет или шест што обавезних што опционих социолошких предмета.

А сада бих говорио о неким конкретним предлозима Комисије које нам је изнео професор Благојевић, о оним који се односе на историју и Римско право. Жао ми је што се не могу сложити са професором кога иначе веома ценим.

У историји заиста има много произвољности. Од свих наука, кажу, историја је највећа проститутка, она се прва пода победнику.

О томе бих хтео неколико речи, а у првом реду о односу револуције и историје. Овај однос је у знаку једне противуречности. С једне стране, свака револуција је побуна против прошлог и постојећег, жеља да се измени ток историје. Прошлост је највећи противник историје. Историја је инспирација контрареволуције. И сам фашизам није ништа друго до побуна свега онога што је напредак човечанства осудио на пропадање. Све оно што је било осуђено прогресом пробудило се у једном краткотрајном реваншу. Револуције желе да створе ново друштво, новог човека, често и нов начин рачунања времена, нове називе за месеца и дане. То је све тачно. Али постоји и други вид овог односа.

Свака револуција тражи упориште не само у презенту, већ и у перфекту и плусквамперфекту. И највећи преврати у историји тражили су оправдање својих циљева у тој прошлости са којом су желели да раскрсте хтели су да се схвате као историјска нужност, што сваки према револуцији и јесте. У писму Ругеу Маркс каже: „*Тада ће се показати да није реч о великом јазу између прошлости и будућности, већ о извршавању мисли (поруке) прошлости*“. А на другом месту: „*За мене постоји само једна наука, историја, наука о повесном збивању*“ (3).

То је та противуречност. А где је њено решење? Излаз је у томе што се историја изнова пише. Уосталом не само после револуције.

Шта је, у ствари, историја? Корен речи је индсевропско *vid*, на санскриту *veda*. Отуда словенске речи видети, видјети. Бродел (Braudel) је рекао: „Историја је одговор на питања, никада сасвим иста, која изнова поставља свака генерација“ (4). Нити су питања иста, а још мање су одговори исти. Историја није копање по седиментима прошлости и прича о томе „како се нешто заиста догодило“, како тврди Ранке. Она је одго-

(3) Немачка идеологија (Werke, 3, Берлин, 1962, стр. 18).

(4) Braudel, *Retour aux enquêtes*, Annales, 1961, br. 3.

нетање садашњости путем прошлости, она треба да одговори на питања: ко смо ми сада, овакви какви смо; одакле долазимо. Још је Кроче рекао да историја само онда заслужује своје име ако се јавља као напор за објашњење проблема које пред историчара поставља стварност у којој живи, у историји може наћи места само оно што је, посредно или непосредно, присутно данас ⁽⁵⁾.

Ниједна наука нема само једну поруку и једно наравоученије. Тако је и са историјом па и римским правом.

Ми студентима говоримо о SC Silanianum-у, једној сенатској одлуци из 10. г. н.е. по којој су сви робови у кући господара осуђивани на смрт ако роб убије господара. Тим поводом читамо фрагмент и Тацитових „Анала“ који описује један случај примене овог закона, када је, у првом веку наше ере Педанија Секунда убио његов роб, па је требало побити 400 робова, јер их се толики број затекао у кући овог угледног Римљанина. Народ се побунио, јер је међу осуђенима, ни кривим ни дужним, било деце и жена. Чак се и један број сенатора колебао, али је Гај Касије Лонгин, иначе познати правник, устао и одржао говор, који боље него ишта показује класну суровост римског права ⁽⁶⁾.

Али постоји и друга страна. Да ли вредност античких филозофа може бити оспорена зато што су били робовласници? Да ли треба оспорити Шекспирово дело зато што га је писао човек који у крајњој линији припада експлоататорској класи. Не може се негирати висок домет римског права, трајна вредност неких његових решења која су и данас присутна. Узмимо само неке примере. Подела ствари коју су у основи створили Римљани и завршили средњовековни правници и данас је присутна. Једна једина подела (на *res mancipi* и *res nec mancipi*) не постоји данас, али она је већ у класично доба изашла из употребе. И једну једину је покушало да уведе наше право (на средства за производњу и предмете потрошње), али се она није одржала. Или: службености. Тај сложени институт савременог грађанског права је идентичан са овом установом римског права. Потребан је велики напор да би се у неким детаљима открила разлика. Тако се нпр. истиче како је тамо у Швајцарској напуштен делимично римски принцип: *servitus in faciendo consistere nequit*. Дакле, у швајцарском праву, али не и у нашем. Када је после оне реформе од 1961. године Римско право пребачено на трећу годину, наставници из позитивноправних предмета, нарочито (Грађанског и Облигационог права жалили су се да имају муке да објасне студентима основне проблеме својих дисциплина. Може ли се без Римског права схватити Публицјанска тужба, *actio Pauliana*, заштита државине, кауза и њена историја? Вероватно да не може и да им се то мора предавати. Само се поставља питање да ли ће им то предавати сваки наставник сваки пут када треба да да историјски увид, како нам предлаже Комисија за реформу, или посебан наставник. Да ли Римско право „на комад“, без извлачења општих принципа, без система, или Римско право у целини и уз наглашну историјску димензију?

Погрешно је пречути поруке других народа и других векова. Најтрајније и најоригиналније цивилизације и те како су имале слуха за

(5) Histoire et ses méthodes, Paris, 1961, str. 9.

(6) Тацит, Анали (превод Љ. Црепајан), Београд, 1970, стр. 359—360.

мудрост других. И грабански сталеж је за рушење средњовековног здања користио оруба пореклом из антике.

Напоменимо да ниједан факултет у земљи није укинуо Римско право, да се обично на другим факултетима предаје са више часова него у нас, где је сведено на само два часа. Чак и у Енглеској и Америци, где се право развијало ван непосредног утицаја Римљана, овај предмет постоји. Уче га и студенти у Софији, Москви и то из уџбеника који су обимнији од овога по коме наши студенти спремају испит и који је узгред речено, награђен као један од најбољих универзитетских уџбеника. Сваке године се за вежбе из Римског права на нашем факултету определи већи број студената него за било који други предмет. Не зато што је најтежи, јер испитна статистика показује да овај предмет лакше полажу него већину других (једино се Општа историја још лакше полаже). Уосталом, Римско право је уведено као предмет прве године, између осталог, на захтев самих студената.

Др Обрад Станојевић